

ГЕОГРАФІЧНІ ЗНАННЯ НАСЕЛЕННЯ: ПІЛОТНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTІ

Сьогодні шкільна освіта в Україні переживає чергові зміни. Нажаль, в нещодавно прийнятому Державному стандарті базової середньої освіти[1] є доволі негативні тенденції її розвитку. Зокрема, серед вимог до знань учнів у природничій галузі немає вимоги щодо наявності просторових уявлень про об'єкти та явища. Власне це зумовлює відсутність формування в учнів географічного мислення, адже втрачається одна з чотирьох його характеристик (територіальність, комплексність, конкретність та глобальність), виокремлених В.П. Максаковським [4]. При цьому, одним з головних завдань, визначених Концепцією географічної освіти в основній школі [3], є формування в учнів географічної картини світу. Хоча, це неможливо без розвитку вищезазначеного типу мислення.

Враховуючи такі тенденції розвитку нами було проведено дослідження рівня сформованості географічних знань (адже вони є важливою складовою географічного мислення) в учнів шкіл та у дорослого населення. Для цього нами було розроблено відповідні методичні підходи оцінки географічної обізнаності із застосуванням методу соціологічного опитування.

Складена нами анкета містить питання, які стосуються загальної географії (1-3 запитання), фізичної (4-11 запитання) та соціально-економічної (12-14 запитання) географії України. Типи запитань в анкеті: запитання з вибором правильного варіанта (3, 11), запитання з розгорнутою відповіддю (1, 2, 4, 5, 7-13), запитання на позначення об'єктів на карті (6, 14). Також в анкеті наявний соціальний блок, який передуює основним питанням[2].

Щодо результатів апробаційного дослідження, то діаграма основних показників кількості правильних відповідей дорослого населення м. Олешки за віковими групами відображена на рис. 1. Як бачимо з діаграми, максимальний

показник кількості правильних відповідей у всіх вікових групах майже однаковий, натомість середній та мінімальний відрізняються. Причому останній має велику перевагу у віковій категорії 60+.

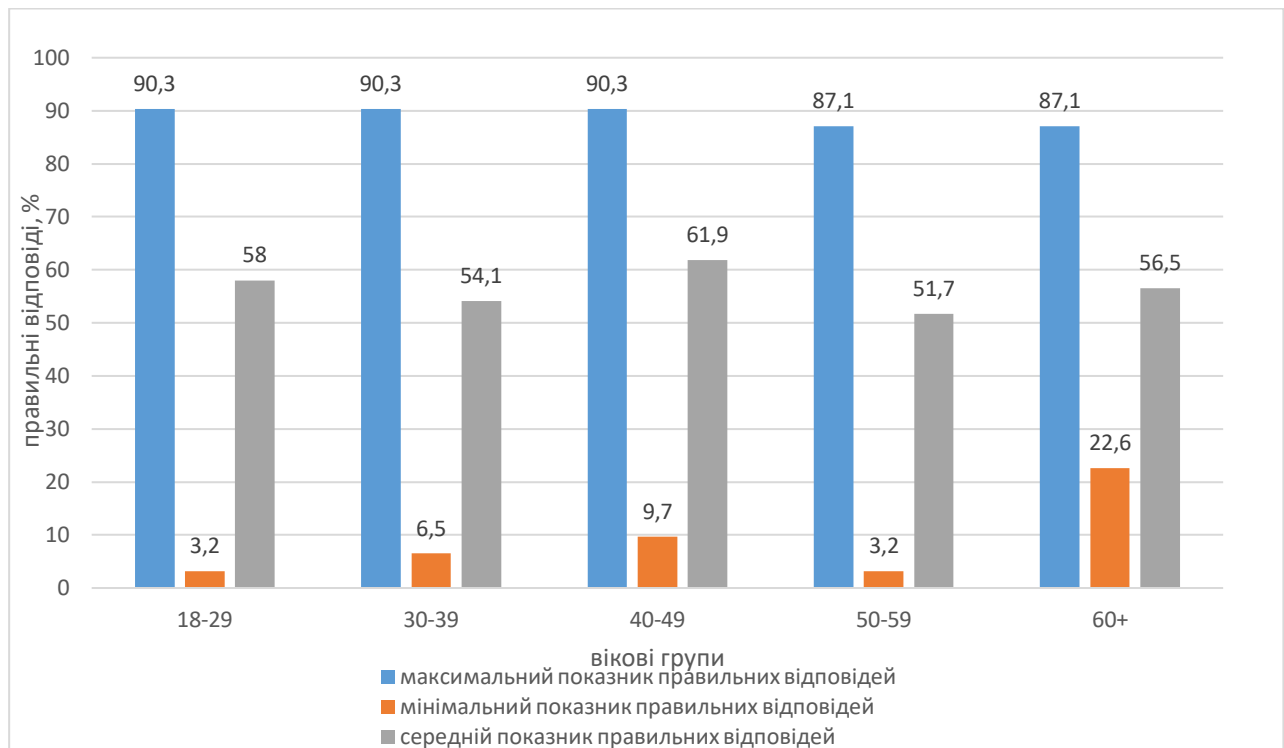

Рис. 1. Діаграма основних показників кількості правильних відповідей за віковими групами

Це в свою чергу впливає на іще один показник – амплітуду кількості правильних відповідей (різниця між максимальним і мінімальним значеннями). Так амплітуда у віковій категорії 60+ становить 64,5%, натомість в інших групах вона знаходиться на рівні не нижче 80%. Це свідчить про вищий рівень загальної географічної освіченості людей старшої вікової групи. А також про те, що тогочасна система шкільної географічної освіти була більш спрямована на створення потужного базового рівня знань та оволодіння якомога більшою кількістю учнів саме цим рівнем. При цьому, як зазначалось раніше, різниці між сучасним курсом шкільної географії та тим, що був у 60-х роках минулого століття майже немає. А це вказує на те, що рівень знань у великій мірі залежить і від інших факторів.

Щодо основних показників кількості правильних відповідей школярів, то їх розподіл представлено на рис. 2.

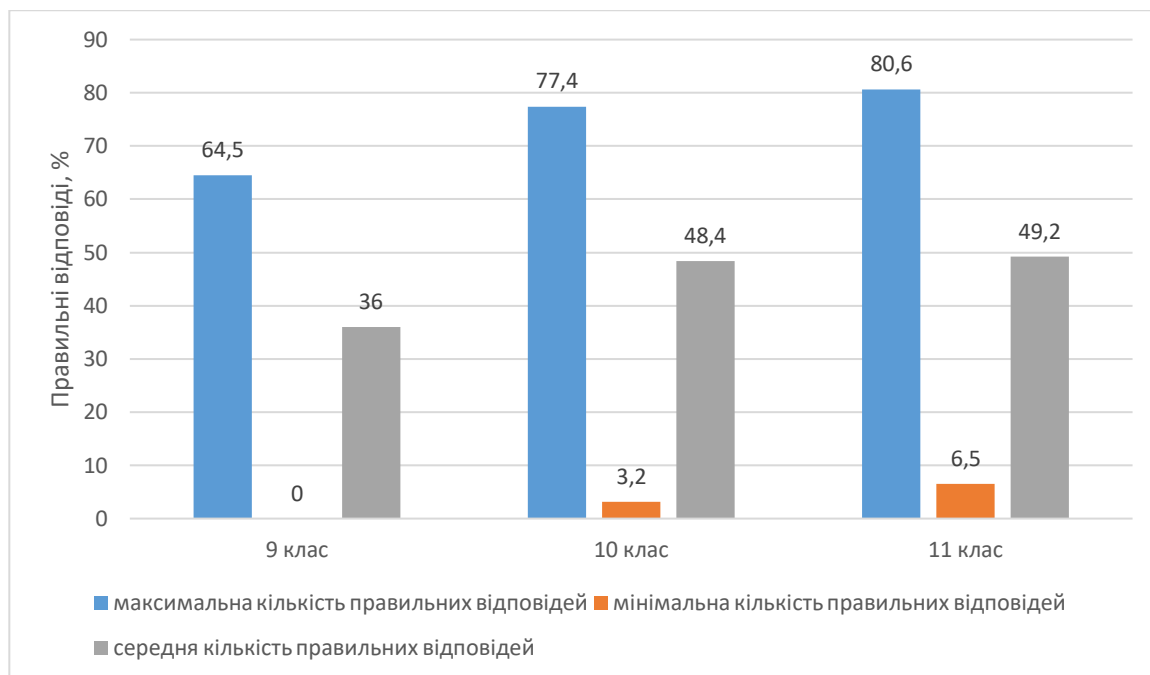

Рис. 2. Діаграма основних показників кількості правильних відповідей за класами навчання (на прикладі Олешківської спеціалізованої школи №4)

Як бачимо усі три показники виявились меншими в респондентів шкільного віку, ніж у дорослого населення. Також варто зауважити 2 важливі моменти: жоден з опитаних школярів не зміг правильно відповісти на всі запитання анкети, при цьому двоє з них не надали жодної правильної відповіді. Загалом бачимо загальну тенденцію до зростання частки правильних відповідей відповідно до класу навчання. Це черговий раз наводить на думку, що знання формуються не лише під час вивчення окремої теми або розділу, а і впродовж подальшого навчання, а отже дотримання принципу системності у навчанні географії є вкрай важливим. Амплітуда кількості правильних відповідей в 9-тих класах становить 64,5%, в 10-тих – 74,2%, в 11-тих – 74,1%. Це менше, ніж у респондентів дорослого віку, проте такі значення сформувались через нижчий відсоток максимальних правильних відповідей.

Якщо провести аналіз питань за кількістю правильних відповідей на них, то ми отримаємо такі результати.

На перше питання (Як називається умовна лінія, що розділяє поверхню Земної кулі на Північну і Південну півкулі?) правильну відповідь надали 86,7%

респондентів дорослого віку та 89,5% опитаних школярів. При цьому перші або надавали правильну відповідь, або не надавали її взагалі. А от другі замість «екватор» писали «широта» або «довгота».

Із другим завданням (Працюючи з картою, турист з'ясував, що довжина маршруту на мапі становить 5 см. Якою буде його довжина на місцевості в кілометрах, якщо масштаб карти 1:500000?) впоралися лише 27,3% опитаних дорослих та 8,3% респондентів шкільного віку. Найбільш поширеною помилкою було неправильне переведення масштабу. Надати повну правильну відповідь на третє запитання (Чи можлива зустріч білого ведмеда та пінгвіна в природних умовах? *(відповідь обґрунтуйте)*) змогли лише 36% та 31,6% респондентів дорослого та шкільного віку відповідно. Іще 29,3% дорослих та 18% школярів відповіли на питання правильно, але не змогли надати обґрунтування. Серед них були ті, хто не писав обґрунтування взагалі, а були й ті, хто надав неправильне пояснення до правильної відповіді. Так, наприклад, було вказано, що пінгвіни не зустрінуться з білими ведмедями лише через те, що вони вимираючі види. Але не менш важливим з точки зору дослідження рівня географічних знань населення є те, що 34,7% респондентів дорослого віку та половина школярів абсолютно переконані в тому, що для зустрічі білого ведмеда та пінгвіна не має ніяких перешкод. Більше того люди навіть намагалися обґрунтувати причини цієї зустрічі. Найбільш поширеною версією була однакове середовище існування (або Північний, або Південний полюс). Були й ті, хто вказував міцніші зв'язки між тваринами, ніж просто географічний фактор. Наприклад, вони зустрінуться тому що: «вони друзі», або тому що «пінгвіни є часткою раціону ведмедей».

Як бачимо, загалом на питання загальногеографічного характеру респонденти дорослого віку відповідали краще, ніж респонденти шкільного. Особливо це помітно під час аналізу питання №2. Проте, можна виокремити кілька найбільш слабких місць в географічних знаннях обох груп: вирішення задач (питання 2) та побудова причинно-наслідкових зав'язків (питання 3).

Аналіз наступного (фізико-географічного) блоку питань показав такі результати. Лише 23,3% дорослих респондентів та 19,5% школярів змогли правильно вказати півкулі, в яких розташована Україна. Більшість вказувала, що Україна знаходиться в Північній півкулі, а про Східну забували. Важливо також зауважити, що багато респондентів вказували, що наша держава розташована в Південній півкулі. Іще деякі вказували взагалі не існуючі півкулі: «ліва», «права». Така помилка була характерна для учасників опитування шкільного віку.

У 5-ому питанні завданням було вказати материк та частину світу, у яких розташована територія України. Правильно виконати це завдання змогли 53% респондентів старше 18-ти років та 39,1% опитаних школярів. Серед помилок, яких допускалися у цьому питанні, можна виокремити нерозуміння класифікації понять «материк» та «частина світу» та їх підміну між собою.

Позначити на карті моря, якими омивається Україна змогли 65,3% опитаних дорослих та 31,3% опитаних школярів. Головною помилкою було вказування назви моря таким чином, що вона виходила за межі моря на карті. Серед інших помилок можна також виокремити плутання морів між собою та підписування назв морів на частинах карти, де відображені території, а не акваторії. Також учні шкіл доволі часто вказували або взагалі не існуючі моря (Київське), або ті, які не межують з Україною (Середземне, Балтійське).

Набрати максимальну кількість балів у 7-ому питанні (Запишіть країни, з якими Україна має сухопутний кордон) змогли лише 12% учнів шкіл та стільки ж опитаних дорослих. Під час відповіді на це питання респонденти найчастіше припускалися таких помилок: вказування країн, які не мають сухопутного кордону з Україною (Болгарія, Туреччина, Монголія, Литва, Казахстан, Німеччина), написання країн, які вже не існують (Чехословаччина), не вказування країн, що мають найменші кордони з Україною (Словаччина, Угорщина) та вказування взагалі не існуючих держав (Черкащина та Краснодар).

Одним з найскладніших питань анкети виявилося 8-ме питання (Продовжить речення: «70% рельєфу України займають...»), правильну відповідь на яке дали лише 9,3% респондентів. Головними причинами низького результату є нерозуміння поняття «рельєф» загалом (дехто замість форм рельєфу вказував назви природних зон, ліси, пісок) та неможливість співставлення різних форм рельєфу відносно території України (були й ті, хто вважає, що 70% рельєфу України займають «гори, холми, або височини»).

20% дорослих та 27,1% школярів вдалося правильно назвати найвищу точку України та вказати її висоту. Більше половини опитаних згадали назву гори, але написані висоти іноді дуже відрізнялися від реальної висоти Говерли. Дехто вказував з помилкою у 500-700 метрів, а дехто і у 1500-2000 метрів. Були й ті, в кого Говерла була вище за Еверест і сягала висот 10-11 тис. метрів. Ще 20% не змогли правильно назвати гору. Серед найпоширеніших назв були Аю-Даг, Роман-Кош, Еверест, Ельбрус.

На 10-те питання, в якому потрібно було аналізуючи картосхему вказати регіон, в якому випадає найбільша кількість опадів, правильну відповідь надали 76,7% та 51,1% респондентів дорослого та шкільного віку відповідно. Інші ж вважають, що найбільше опадів випадає в північно-східній частині України.

Отже, аналізуючи відповіді на питання фізико-географічного блоку можна зробити висновок, що більшість людей не мають сформованого просторового мислення, тобто такого, що прив'язане до території та не мають географічного термінологічного апарату. Також помітна недостатня сформованість навичок роботи з картою.

Ці висновки підтверджуються й відповідями на останній блок питань в анкеті. Наприклад, на питання №12 (Назвіть 2 типи паливних енергетичних ресурсів, які є дефіцитними в Україні) 53,3% респондентів віком 18+ та 24,1% шкільного віку надали правильну відповідь. Натомість, велика кількість опитаних вважають, що до паливно-енергетичних ресурсів належать ліс, вітряки, сонячні батареї, бензин. Результати інших питань цього блоку ще раз вказують на слабку сформованість просторового мислення в респондентів. Так,

вказати правильно всі чотири області в питанні №13, де потрібно було встановити співвідношення між туристичними об'єктами та областями, в яких вони розташовані, змогли лише 16,7% дорослого населення та 1,5% респондентів шкільного віку, а от третина з усіх дорослих та 80% усіх школярів, які брали участь в опитуванні, не назвали правильно місцезположення жодного туристичного об'єкта. Також це питання виявило неправильні топонімічні знання у респондентів. Наприклад, замість Закарпатської області часто вказувалась Ужгородська, а парк «Софіївка» розташовувався у взагалі не існуючій Уманській області. Та сама помилка була виявлена і при аналізі відповідей на 14-те запитання анкети (Підпишіть області, які позначені цифрами на картосхемі). Загалом з цим питанням впоралися 54% опитаних дорослих та 4,5% школярів, а от інші замість Херсонської області часто писали Одеську, замість Закарпатської – Львівську. Ще однією поширеною помилкою було написання назви обласного центру замість назви області.

Цікавим для аналізу також буде порівняння відсотка респондентів шкільного та дорослого віку, які правильно відповіли на запитання (рис. 3).

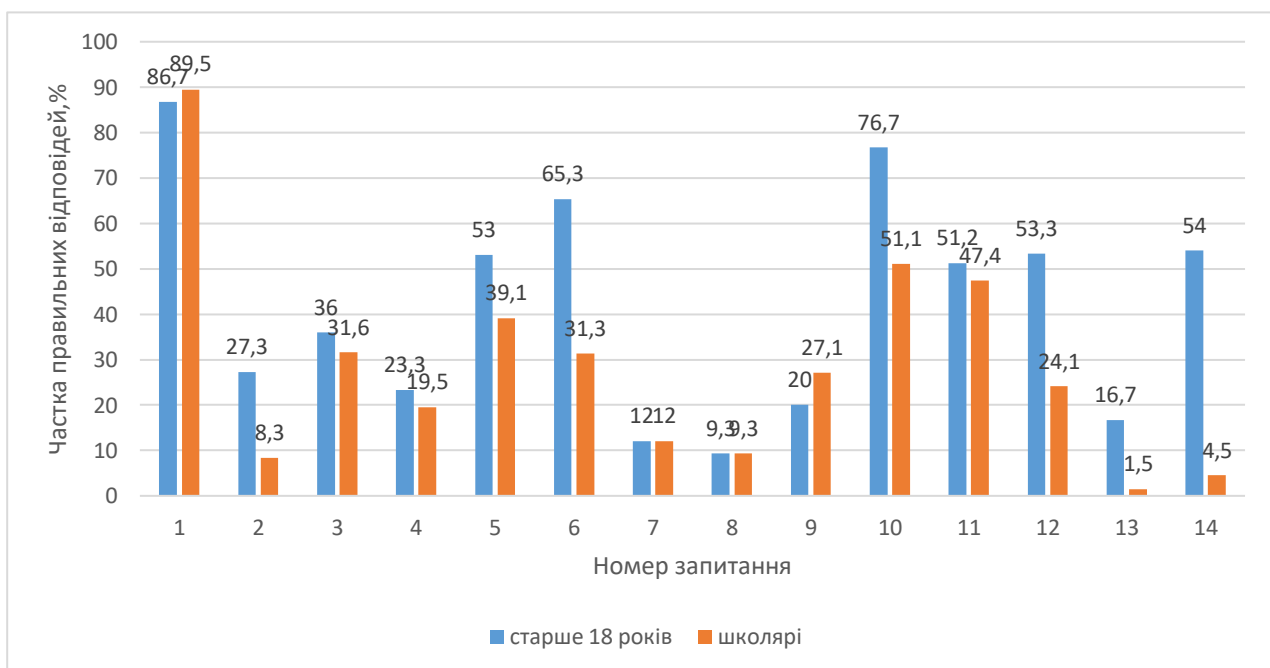

Рис. 3. Діаграма частки правильних відповідей на запитання анкети

Під час аналізу рисунку 6 можна дійти висновку, що на більшу кількість питань правильніше відповіли респонденти дорослого віку, окрім запитання №1 та запитання № 9, в яких кращу якість знань продемонстрували школярі. Слід зауважити, що ці 2 питання стосуються лише знань фактажу та не перевіряють здатність до географічного чи логічного мислення. Натомість питання, в яких респонденти старшого віку мають найбільшу перевагу, стосуються здатності до просторового мислення (запитання №6, №10, №14) та здатності до класифікації понять і розуміння їх співвідношення (запитання №12).

Отже, за результатами проведеного пілотного дослідження можна зробити наступні висновки про рівень географічних знань населення м. Олешки:

- у середньому лише половина знань з загальної географії та географії України сформувалися в респондентів на рівні відтворення;
- загальногеографічні знання у досліджуваній групі є більш міцними ніж знання географії окремих регіонів України, або країни в цілому;
- у структурі знань домінують факти, а от здатність до побудови причинно-наслідкових зав'язків розвинена слабо, особливо у сучасних школярів;
- географічні вміння та навички розвинені слабо;
- базовий понятійно-термінологічний апарат з географії сформований у невеликої кількості респондентів;
- географічне мислення також сформувалося на доволі невисокому рівні;
- базовий рівень географічних знань є вищим у респондентів більш старшого віку;
- рівень географічних знань прямо пропорційний рівню освіти;
- географічні знання є складовою загальнокультурної освіченості людини і формуються впродовж усього життя.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової середньої освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р № 898.
2. Захаров О.О. Методичні підходи дослідження рівня географічних знань населення / О.О. Захаров // Метода (Наука і методика) – Частина 2. Зб. наук. і метод. праць. [Відп. ред. М. Ф. Бойко]. – Херсон : Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2019. – С. 67-69.
3. Концепція географічної освіти в основній школі. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т педагогіки; [за заг. ред. авт.: О. М. Топузов, О. Ф. Надтока,.]. - К. : Педагогічна думка, 2014. - 30 с.
4. Максаковський В.П. Географічна культура: навчальний посібник для студентів вузів/В.П. Максаковський – М. 1998. – 416с.